

УДК 271.2-36:929 Сава, свети
 336.7(497.11)"11/13"
 929.7(497.6)"11/13"
 930.85(=163.41)"11/13"
 94(497.11)"11/13"

Снежана Божанић

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Нови Сад – Србија

e-mail: snezana.bozanic@uns.ff.ac.rs

КОНЦЕПЦИЈА СРЕДЊОВЕКОВНОГ ПРОСТОРА И ЖИВОТ ЧОВЕКА: О ВЛАСТЕЛИНСТВИМА ЖИЧЕ И СТУДЕНИЦЕ У ВРЕМЕ САВЕ НЕМАЊИЋА

Апстракт: У раду су анализирани геофизичке карактеристике студеничких и жичких посела, у време Саве Немањића. Прилози (насеља, обрадиве и необрадиве површине) су били груписани у непосредном окружењу манастирских цркава, али и удаљеним крајевима. Геофизички и геолошки фактори су утицали, између осталог, на избор локације за подизање манастира у средњем веку, те врсту и карактер дарованих прилога. Надаље, свакодневни живот човека и основне привредне делатности, проматрају се у контексту особености простора.

Кључне речи: властелинство, простор, Студеница, Жича, Сава Немањић - Свети Сава

Жича – мајка цркве и Студеница – први манастир налазе се на удаљености од 58 km. На овом простору, одиграли су се најзначајнији догађаји везани за историју средњовековне Србије крајем XII и почетком XIII века.

Након абдикације, Стефан Немања се као монах Симеон повукао у Богородичин манастир у Студеници. Из Студенице одлази на Свету Гору. Упокојио се 13. фебруара 1199. године у Хиландару. На позив старијег брата, великог жупана Стефана Немањића, Сава преноси очеве мошти, 1206/1207. године из Хиландара у Србију. У унапред припремљен гроб, у Богородичиној цркви у Студеници, тело оснивача династије је положено 9. фебруара 1207. године.¹ После свечаног чина, Сава остаје у Студеници, као старешина манастира.² Архимандрит Сава се посветио црквено-правном уређењу живота манастира Студенице. Већ идуће године пише Студенички типик и развијено Житије Светог Саве (1208). Истовремено, заједно са братом, узима активно учешће у радовима око подизања Жиче. Након Стефановог крунисања 1217. године, Сава напушта Србију. Хиротонисан је за првог српског архиепископа 1219. године.³ Враћа се у Србију, а Жича постаје седиште Архиепископије. Потом је уследио рад на организацији епископија. Боравећи у Студеници, Сава се бавио црквеним,

1 Мандић 1966, I-XI.

2 Доментијан, Житије Светог Саве, 123; Теодосије, Житије Светог Саве, 171.

3 Мишић, Радић 2017, 89-99, 101-108.

духовним, културним и политичким пословима, а истовремено је радио на формирању властелинства Жиче.⁴ У даљем тексту, фокусираћемо се на простор наречених манастира и њиховој упоредној анализи.

Физичко-географске карактеристике простора утичу на избор локације за подизање манастира, формирање манастирског насеља, тј. просторно планирање властелинства у средњем веку. Примарни геоморфолошки и геолошки фактори су хидролошки и орографски (карактеристике рељефа). Средњовековни владари су водили рачуна да се манастири и њихова насеља налазе у близини река, јер је вода неопходна људима као основна животна намирница. Економска егзистенција једног властелинства била је директно условљена хидрографском ситуацијом терена. Студеница и Жича су лоциране крај река. Климатске и биолошке карактеристике (флора и фауна) одређеног терена, директно и индиректно су повезане са свакодневним животом људи. Сви наведени елементи предодређују привредну делатност на одређеном властелинству. Саобраћајне комуникације су обезбеђивале повезаност са удаљеним прилозима једног властелинства, односно другим економским и духовним центрима. У вези су са одликама простора, може се рећи да је саобраћајна инфраструктура често била наслеђена из ранијих периода. Она се развијала и ширила, пратећи потребе друштва и времена.

Немањини синови пишу о очевој одлуци да сазида храм у Студеници. Како би испунио *завете своје*, велики жупан подиже храм посвећен Богородици Добротворки, *на реци по имену Студеница*, пише Стефан Првовенчани.⁵ Сава Немањић описује место за изградњу манастира као *пусто ловиште зверова*.⁶ Приликом лова у студеничком крају, Стефан Немања је решио да у овом пустом месту сагради манастир *на покој и умножење монашког чина*.⁷ Уколико повежемо ова два излагања, две одреднице у вези са избором места за подизање храма привлаче нашу пажњу – пусто место тј. пусто ловиште зверова и река Студеница. Термин *пусто место* у српским средњовековним документима допушта неколико тумачења.⁸ Најпре, под њим се подразумева заштићен, миран, заклоњен, неизграђен простор, погодан за молитву, тиховање, неометану контемплацију. Суштински, тај духовни простор је изолован, ограђен, одвојен и омеђен у односу на световни и непосвећени. Истовремено, може се говорити и о напуштеном месту. За центар српске духовности и пребивање, на североисточном делу Атоса – тзв. Милејама, монах Симеон и Сава Немањић су одбрали *место пусто звано Хиландар*.⁹ Реч је о манастиру који је основан у X веку, а потом био напуштен и порушен.¹⁰ Често је постојање ранијег култног места, на одређеном простору, утицало на одабир локације будуће манастирске цркве. Досадашњим археолошким истраживањима није потврђено старије култно место, односно старија сакрална грађевина, на месту подизања манастирске цркве у Студеници.¹¹

Од виталног значаја за живот људи, неометано и мирно функционисање манастирског насеља, је вода. Немањина задужбина је смештена у непосредној близини

---

4 Петровић 1998, 39-50.

5 Стефан Првовенчани 2017, 43.

6 Свети Сава 2008, 117.

7 Свети Сава 2008, 117.

8 Пишући о планирању и просторној архитектури манастира средњовековне Србије, анализом ове одреднице се детаљно позабавила Светлана Поповић. Погледати: Поповић 1994, 67-71, 131, нап. 56.

9 Стефан Првовенчани 2017, 55.

10 Живојиновић 1998, 54-56.

11 Јанковић 1986, 7-20; Јанковић 1990, 145-150.

реке Студенице, што наглашава и Стефан Првовенчани. То је најдужа лева лева притока Ибра (60,5 km), широка 5-20 m, а дубока 0,3-1 m.¹² Готово читавом дужином протиче клисуром. Долина је усечена између Чемерна и Радочела. На микроплану, овај положај доприноси изолованости манастира.¹³ Бројне биљне и животињске врсте посведочене су у студеничком крају. На Голији, Чемерну, Радочелу, између осталог, распрострањене су шуме букве, смрче и храста. *Ловиште зверова* се може тумачити и као место на коме су, поред дивљачи, присутне и звери – вукови и медведи.¹⁴ Поред ситније дивљачи, у студеничком крају, се и данас налази на вукове, дивље свиње и медведе.¹⁵ Богатство у мермеру, обиље грађевинског и декоративног материјала, односно геолошке прилике у области Студенице, утицале су на Немањину одлуку да подигне манастир у овом крају, према неким истраживачима.¹⁶

Док се налазио као архимандрит у Студеници, Сава је почео да зида велику цркву *Господњег Вознесења у Жичи, која се зове Архиепископија*, пише Теодосије.¹⁷ Довео је многе раднике зидаре и веште мраморнике из грчке земље. Лично је узео учешћа у пословима и пребивајући са њима, учаше их да украсе цркву по вољи његовој.¹⁸ Дометијан наводи да је архимандрит Сава заједно са братом, великим жупаном кир Стефаном почео и довршио дом Спасов.¹⁹ Након тога, истиче да је млађи Немањин син по свим изабраним местима старе утврдио, а нове цркве подигао. Теодосије посвећује велику пажњу чину подизања човека ослабљеног у рукама и ногама, који се одиграо у Жичи током њене изградње.²⁰ Према Доментијану, то је уједно доказ о Жичи као светом месту, и јеромонаху кир Сави новом чудотворцу.²¹

О избору локације за место храма и самој градњи Жиче, речито говори народно предање.²² Манастир Жича се налази у подножју планине Столови. Реч је о благој падини, за коју путописац 1896. каже да предствља *повећи и пошири брежуљак* који се са планине спустио у долину.²³ Столови су смештени између Ибра, Рибнице и Брезанске реке.²⁴ Највиши врх износи 1 375 m. Планина је шумовита, а хидрографија терена изузетно богата.²⁵ У непосредној близини манастира су Крушевичка и Жичка река. Долином Ибра путне комуникације су водиле ка Хвосну, односно ка северу, према Честину. Саобраћајна инфраструктура је делимично наслеђена из античког периода.²⁶ Одабир места за градњу Жиче мора се посматрати и кроз тренутак политичке реалности,

---

12 Васовић 1996, 19-20, 37-39.

13 Мојсиловић 1981, 28.

14 Мишић 1995, 51-66.

15 Павловић 1986, 329-335.

16 Симић 1956, 273-289.

17 Теодосије 1988, 173.

18 Теодосије 1988, 173.

19 Доментијан 1988, 123.

20 Теодосије 1988, 173-176.

21 За време Савиног боравка у Жичи, појавио се човек који није могао *усправно устати*, обавештава Доментијан. Целу ноћ је Сава провео са болесним човеком у цркви, *просећи помоћи с висина*. Након завршетка молитве, човек је ходао. Доментијан 1988, 128-130.

22 *Жича се и зове јер је Господ жижом показао где ће храм да се подигне*, сведочи народна традиција. Малеш 1928, 13-16.

23 Николић 1896, 5.

24 Ђорђевић 1990², 251.

25 Према предању, *беше ту густа шума*, па су неимари морали да *крче цесту и немрак*. Малеш 1928, 15; О шумовитости краја сведоче и путописци. Николић 1896, 5.

26 Шкриванић 1974, 104-105.

тј. као реализација замисли великог жупана Стефана Немање о *премиштању средишта српске државе у Поморавље*.²⁷

Економску егзистенцију властелинства манастира Жиче краљ Стефан Првовенчани је обезбедио даривањем села, заселака, планина и пашњика у непосредном окружењу манастирске цркве, али и на знатно ширем подручју ондашње државе. Структура прилога упућује на примарне гране привреде – земљорадњу и сточарство.

У Жичким повељама, приложена села се наводе самостално, у групама које чине два или три села, те села са засеоцима. Изузетно, уз њихова имена се наводе географске или неке друге (ближе) одреднице. Не располажемо са детаљно наведеним међама и међницима дарованих прилога. Властелинству је приложено село Брестница са *тргом (Брѣстница съ тръгомь)*. Данас постоји село под именом Бресница, северно од Жиче, на севрозападним падинама Котленика.²⁸ Село Рибница је дарована са *обршими (всѣми овршьми)*, а Љутоглави са *градом*. Помен *обе* Ивање упућује на претпоставку да је постојала Горња и Доња Ивања.

Од времена формирања првих средњовековних манастирских властелинства, може се говорити о одређеном концепту територијалног груписања дарованих прилога од стране српских средњовековних владара манастирима – насеља, обрадивих и необрадивих површина.²⁹ Стефан Првовенчани прилаже властелинству комплекс села и засеока, који непосредно окружују манастир.³⁰ Они представљају језгроседа, и налазе се у његовој непосредној близини. Ти дарови су били распоређени између Котленика на северу и Жељина на југу, десне обале Ибра и Западне Мораве.³¹ Унутар тог комплекса, најудаљеније село на северозападу је Брестница, на североистоку Свибница са Округлом, на западу Пешчаница, а на истоку Тополница и Војуше. Гвочаница и Пупавни су најјужнија места језгра манастирског властелинства. На тај начин груписани прилози, констатује Сениша Мишић, доводе до стварања *нове врсте међа* од стране српских средњовековних владара. Оне окружују манастир и представљају једну целину.³² У првој Жичкој повељи најпре се наводе насељена манастирска места на десној обали Ибра, рекама Рибници, Жичи и Црној Реци, затим следи група прилога на левој обали Ибра и Буковичкој реци. Потом се набрајају села која представљају северну границу и нешто су удаљенија у односу на манастир, између леве обале Западне Мораве и планине Котленик (Чрнава и Сергов, Брестница, Свибница и Округла). Пре него што се крене са навођењем прилога према жупској припадности именују се села на десној обали реке Студенице (Боболе са Чечином). Напоследку, између Ибра, Брезне и Жељина, властелинству су додељена села Гвочаница и Пупавни. Дакле, у првој Жичкој повељи нема прецизног навођења пограничних ентитета и граничних линија групе прилога, као ни појединачних дарова. Тек анализом њиховог просторног распореда, може се уочити да прва група приложених села представља територијални комплекс који окружује Жичу.

---

27 Мишић, Радић 2107, 107, 112-113.

28 Илић 1903, 64; Пурковић 1939–1940 (1940), 67; Шкриванић 1952-1953 (1954), 159.

29 Божанић 2010, 105-116.

30 Зборник 2011, № 14, 7-9, стр. 91.

31 Прву групу жичких прилога чинила су 32 села, према Гаври Шкриванићу. Аутор сматра да се Замчање налазе у непосредном окружењу манастира, без обзира што у повељама стоји да је у Затону. Опширније: Шкриванић 1952-1953 (1954), 148, 150-158.

32 Мишић 2017, 28.

Након побројаних прилога који чине језгро властелинства, следи њихово навођење према *жупској припадности*.³³ Жупе се јављају као територијалне одреднице, у географском погледу су заокружене, од изузетног значаја су за разумевање концепта српског средњовековног простора и система управе.³⁴ У жупи Јелци, властелинству су приложена села: Долња вас, Борк, Гњила, Добриња и Витахово. Реч је о територији Старог Колашина, односно некадашњем Штавичком срезу.³⁵ Жичко село Голич се налазило у Горској жупи.³⁶ На територији жупе Зете, властелинству је додељено село Плавница на Скадарском језеру и Треболе/Требоље.³⁷ Манастир је имао села и засеоке у Затону, на десној обали Лима, у близини Бијелог Поља. На путу између Бијелог Поља и Берана данас се налази село Црнча. Ивање је на падинама планине Перовице, а некадашњи заселак Дубово Гаје је највероватније данашње село Дубово.³⁸ Издвојена група прилога се налазила у Хвосну. То је *погранична земља*, која обухвата неколико жупа.³⁹ Манастиру су даровани: Пећ са својим заселком Чрни врх, Стлпези, Требовитић, Горажда вас, Накл вас са Челопеки и Лабљани, и Љутоглав са градом. Побројани прилози су убицирани на терену, и налазе се североисточно, источно и југосточно у односу на Пећ.⁴⁰ Занимљиво је да се у Жичким повељама три пута јавља израз вас – старији назив за село.⁴¹

Поред села, наречено властелинство је поседовало и бројне засеоке. У повељама се именују уопштено, као *засеоци*, а у два случаја су регистрована и њихова имена. На простору Хвосна Жича је добила село Пећ са засеком Чрни врх (**Чрњи врѣхъ**), а у Затону село Замчане са засеком Дубово Гаје (**Дубово гане**). Засеоци су приложени уз Црнчу и обе Ивање. Из нареченог се може закључити да су сва дарована села на простору Бијелог Поља имала засеоке.

Водећи рачуна о прехрани манастирских стада током целе године, краљ Стефан Првовенчани је храму Св. Спаситеља – Св. Спаса покљонио планине (планински пашњаци лоцирани на надморској висини од 1 000 m), зимске, летње и обичне паше.⁴²

Жичко властелинство је поседовало 6 планина. То су: **на Спориѣхъ Ноздри, Иворне съ Лоукавицама; оу Хвостнѣ Главо поле съ Тмасѣмъ гвездомъ, над Брѣзницама Желинь**.⁴³ У Жичким повељама оне се наводе самостално или у групама од по две планине. Забележена су њихова властита имена, али нису назначене међе. За две планине се говори да се налазе у Хвосну, а за Жељин стоји одредница да је *над Брезницама*. Најпре су у Жичким повељама именују три планине у широј околини

---

33 Мишић 2017, 24-25.

34 О жупама у житијима Светог Саве и Светог Симеона, погледати: Мишић 1998, 94-97, 100, 103.

35 Пурковић 1939–1940 (1940), 64, 73, 79, 87, 88.

36 Грујић 1932, 104; Пурковић 1939–1940 (1940), 79; Шкриванић 1952-1953 (1954), 162.

37 Према Пурковићу и Грујићу Треболе се налази код Колашина. Манастир је из Плавнице на Скадарском језеру добијао рибу. Грујић 1932, 104; Пурковић 1939–1940 (1940), 127, 148.

38 Грујић 1932, 103; Пурковић 1939–1940 (1940), 91, 96, 158; Шкриванић 1952-1953 (1954), 162; *Када је приспело време престављања*, архиепископ Арсеније I је почео јако боловати у *месту званом Чрнча*. Архиепископ Данило II 1988, 170, 170.

39 Мишић 1998, 97-100, 103.

40 Даровани прилози су показали топографско-топонимски континуитет до најновијег доба. То су следећа насеља: Пећ, село Чрни врх, село Ступ, село Требовић, село Гораждевац, село Накло, село Челопек, село Лабљани и село Љутоглава. Пурковић 1939–1940 (1940), 80, 115, 120, 126, 144, 156, 158.

41 Маџуранчић 1975, 1453–1544; Јиречек 1952, 160; ЛССВ 1999, 68.

42 Јиречек 1952, 153; Благојевић 1966, 10.

43 Зборник 2011, № 14, 12, стр. 91.

Никшића, Спори Нозди и Јаворје са Лукавицама.⁴⁴ Јаворје је планина између Горње Мораче и Ускока. Ту протиче река Тусина која извире испод Семој планине, и улива се у реку Подмалинко. Лукавица се налази на граници између Никшићке Жупе и Роваца. Спори Нозди, су данас предео Ноздра који се пружа дуж Голије. Ови крајеви су током историје били познати по сточарству. У *земљи* Хвосно властелинство је добило две планине, Слано поље и Тмасви гвозд. Слано поље се налази између Руговске клисуре и Пећке Бистрице. Због пространих паша и шуме, северна страна Нићината и Слано поље су изузетно повољни за сточарска станишта констатовано је тридесетих година прошлог века М. Лутовац.⁴⁵ Топоним Тмасви гвозд није убициран на терену. Претпоставља се да је реч је о шумовитом терену.⁴⁶ Планина Жељин, према првој Жичкој хрисовуљи, се налази *над Брезницама*. Обухвата територију између Ибра и Расине, у северном наставку Копаоника.⁴⁷ Изузетно је шумовита, са највишим врхом од 1 785 m. Њен положај је одређен у односу на данашње село Брезна, у подножју Гоча.

Даровани пашњаци су се налазили на Жељину и североисточној страни Котленика. Планина Котленик се простире између Западне Мораве и Груже, тј. западног Поморавља и јужне Шумадије. Дугачка је 20 km, са највишим врхом од 749 m (Велики врх).⁴⁸ У првој Жичкој повељи се наводе међе зимских пашњака (паша). Били су лоцирани *од Брезне наниже низ Сутјеску и са оне стране Котленика*.⁴⁹ Њихов положај се даје у односу на село Брезна, а о мањој надморској висини сведочи податак да је гранична линија ових површина ишла *наниже низ Сутјеску*. Надаље, ова врста пасишта се највероватније налазила на територији данашњег језера Груже, претпоставља М. Благојевић.⁵⁰ У српском средњовековном дипломатичком материјалу ово је један од ретких примера бележења граничника ових површина.⁵¹ Летњи пашњаци су били лоцирани на Котленику, *повише* зимских, док су се обични пашњаци увек налазили на нижим надморским висинама.⁵² Сви су били обухваћени *црквеном међом*.

Оснивачка повеља Стефана Немање за манастир Студеницу није сачувана у оригиналу. О *златопечаној хрисовуљи* и богатом даривању манастира у селима, иконама, часним сасудима, књигама и другим неопходним потрештинама за његов живот, речито сведочи Свети Сава у Немањином житију. До нас је доспео препис хрисовуље, из знатно каснијег периода (XVII-XVIII век). То додатно отежава реконструкцију простора манастирског властелинства, у време Стефана Немање и Саве Немањића.⁵³

Имајући у виду уобичајену средњовековну праксу, са сигурношћу се може рећи да је манастир Студеница имао села лоцирана у непосредном окружењу. Језгро

---

44 Шкриванић 1952-1953 (1954), 163; Благојевић 1966, 34.

45 Лутовац 1933, 22, 59.

46 Реч гвоз у прасловенском језику означава шуму.

47 Караџић 1898³, 162; Шкриванић 1952-1953 (1954), 163-164; Благојевић 1966, 34. нап. 100; Marković 1990², 311.

48 Marković 1990, 118.

49 Зборник 2011, № 14, 12-13, стр. 91.

50 Благојевић 2007, 213.

51 О међама и међницима зимских пашњака погледати: Божанић 2013, 181-182.

52 Благојевић 1966, 40-41.

53 Према Сими Ћирковићу, озбиљно и свеобухватно истраживање нареченог проблема би подразумевало комбиновање података из Студеничке повеље са повељама других Немањића, у којима се спомињу студенички поседи. Надаље, немамо довољно аргумената за потврду да су села забележена у Студеничкој повељи заиста дарована у време Стефана Немање. Ћирковић 1974, 318.

властелинства су чинили поседе на левој и десној обали Ибра и реци Студеници. Полазећи од текста повеље, Гавро Шкриванић сматра да прву групу прилога чини 13 села.⁵⁴ Према истом аутору, Студеница је имала поседе у Расини (1 метох, 1 црква, 5 села и 2 засеока), околини Ивањице (три села) и једно село у Ибру.⁵⁵ Ова реконструкција и убикација поседа није поуздана, услед неаутентичности Студеничке повеље.⁵⁶

Минуциозно анализирајући забележене међе и међнике у Светоарханђеловској хрисовуљи, Сима Ћирковић закључује да је Студеница имала поседе западно и југозападно од Нистре, у близини Пакиште, Радеша, Радешке планине, на простору Белог Дрима, и обронцима Шаре.⁵⁷ Студеничком властелинству су припадала и села Трње и Добродољани. У власништво хиландарског села Трње властелинство је дошло између 1198. и 1327. године, а 1327. Студеница је уступила половину села Добродољани и виноград у Желчиштима Хиландару.⁵⁸ Из свега нареченог, може се рећи да је властелинство имало припадајућа села у непосредном окружењу манастира, али његове поседе свакако треба тражити и на простору Призрена и другим крајевима.

Врсте и карактер дарованих прилога, те посведочене категорије зависног становништва упућују на закључак да су земљорадња и сточарство биле главне гране привреде на нареченим властелинствима.

Основно занимање зависног становништва (меропси, сокалници, отроци) на студеничком властелинству, према Закону Св. Симеона и Св. Саве, била је обрада земљишта.⁵⁹ Они су обављали пољске радове, орали, сејали и вршили житарице на тачно дефинисаним деоницама земљишта.⁶⁰ На овом властелинству је највероватније било и уљара, рибаља, млинара и ловаца.⁶¹ За влахе на поседима Св. Ђорђа код Скопља важио је Закон Светога Симеона и Светога Саве, тј. прописи који су се односили на милешевске и студеничке влахе.⁶² Ова законска одредница упућује на присуство влашких сточара и њихово ангажовање у сточарској делатности на студеничком властелинству. Брига о узгоју одређених врста животиња на манастирским властелинствима у средњем веку, била је поверена земљорадницима и власима, тј. људима који се означавају као пастири. Они су првенствено учествовали у подизању и обуци коња.⁶³ За пастире на властелинству Св. Стефана у Бањској - овчари, коњуси, јаздничари и кобилари, било је предвиђено *да им се плаћа као и у Студеници*.⁶⁴

На основу података из Жичких повеља, може се створити слика о категоријама становништва на овом властелинству у време Саве Немањића, а потом и о главним гранама привреде. Основну и најбројнију категорију људи (убоги људи) чинили су

---

54 Шкриванић 1967, 12-13; Зборник 2011, № 6, 74b, стр. 62.

55 Шкриванић 1967, 12, 15-16.

56 Ћирковић 1974, 317-318; Благојевић 2004, 199, нап. 29.

57 Ћирковић 1974, 315-317; Описивање међа светоарханђеловског села Нистре почиње од села Св. Симеона, а села Пирани од Студенице. *Хрисовуљ Богородичин* се јавља као граничник села Пирана и Крушија, села Пакиште и Кошаришта, Радеша и засеока Радешице. Погранична линија катуна Голубовци је водила до *студеничке међе*. Шафарик, 1862, 274-275, 279, 281, 293-294; Мишић, Суботин-Голубовић, 42-43, 45, 47, 51, 53, 55-57.

58 Ћирковић 1974, 314-315; Мишић 2004, 3-18; Мишић 2006, 65-81.

59 ЛССВ 1999, 208.

60 Благојевић 2004, 200-212.

61 Благојевић 2004, 205.

62 Новаковић 1912, № XV, 619 (LXVIII); Грујић 1925, 69; Ћирковић 1974, 313; Благојевић 2004, 215-216.

63 ЛССВ, 713.

64 Зборник 2011, № 125, 54b, стр. 465.

сточари – власи и земљорадници (зависни сељаци) – *земаљски људи*.⁶⁵ Црквени доходак – бир, односно *земљана поповска бир* се убирала од попова, влаха и земљана тј. *земаљских људи*.⁶⁶

О интензитету и значају сточарске производње на властелинству манастира Жиче, поред пашњачких површина, сведочи и даривање велике скупине влаха. У првој Жичкој хрисовуљи се бележи око 219 влашких имена, док је њихов укупан број био далеко већи.⁶⁷ Уколико се изврши кратка анализа пописа приложених влаха у Жичким повељама, уочава се да се на његовом почетку налази кнез – Грд. Међу њима су била и два попа – поп Пачен и поп Мик. Само у четири случаја поред имена старешине породице бележе се и деца (Грд кнез с децом, Њгота с децом, Тихомир с таштом и децом, Бегота с децом). Приликом пописивања влашког становништва у средње веку, жене се наводе у изузетним случајевима. Реч је о удовицама које живе са децом и старају се о породици. На овом властелинству се помињу четири жене. Бележе се према имену упокојеног супруга (удовица Драгула) и имену сина – Гостимирова мати. Тус је живео у заједници са мајком (највероватније је малолетан), а Тихомир са таштом и децом.⁶⁸

Од времена Стефана Немање, може се говорити о зачецима развоја виноградарства у средњовековној Србији. Монах Симеон је даривао Хиландару *два винограда* у широј околини Призрена.⁶⁹ До успона ове привредне гране долази крајем XIII односно почетком XIV века. Међутим, индиректни подаци говоре о обради винограда на властелинству Студенице. На светоарханђеловском властелинству, зависно становништво је обрађивало виноград *по закону као у Студеници у Светога Симеона*, а исто је важило и за попове – *као што је закон у Студеници и у Светога Симеона*.⁷⁰ Обавеза обраде винограда сведочи о виноградарству и виновој лози на студеничким поседима. Милош Благојевић констатује да је због малих површина под виновом лозом, на овом послу био ангажован скроман број људи.⁷¹

О свакодневном животу људи, говоре одредбе Жичких повеља које се односе на брак, прељубу и почетак судског поступка. Од времена Саве Немањића, Црква је законски штитила институцију брака. Најстрожије је било забрањено *раздвајање мужа од жене и жене од мужа*. За ову врсту престапа, властелин је кажњаван са 6 коња, војник⁷² са 2 коња а убоги људи са два вола.⁷³ Посебним регулативама је било забрањено ступање у нови брак.⁷⁴ Склапање брака између зета и свастике било је противзаконито и строго санкционисано. За овај прекршај властелин и војник су плаћали два вола, уколико су припадали категорији убогих онда *светитељ узима*

---

65 Зборник 2011, № 14, 24, стр. 92; № 15, 4, стр. 94

66 О биру: ЛССВ 1999, 47-49.

67 Зборник 2011, № 14, 14-23, стр. 91-92.

68 Филиповић 1963, 73-74; Примера ради, на Светостефанском властелинству са преко 506 влашких породица у 9 влашких катуна, забележене су само три жене. Божанић 2006, 155, 157-158, 161, 165.

69 Новаковић 1912, 384 (II); Зборник 2011, № 9, 55, стр. 69.

70 Новаковић 1912, № XXVI, 696 (CXLIX); 700 (CXCI).

71 Благојевић 2004, 208.

72 Војника је било и на студеничким поседима, закључује се на основу повеље за манастир Св. Ђорђа у Скопљу. Новаковић 1912, № XV, 619 (LXIX); Грујић 1925, 66-67; Пирковић 1974, 313-314; Благојевић 2004, 238.

73 Зборник 2011, № 15, 11-13, стр. 94.

74 Тарановски 2004, 439.

половину, а они се *распуштају*.⁷⁵ На властелинству Жиче био је прецизно регулисан позив на суд, тј. сам почетак судског поступка. *Архиепископов човек* (човек који је потчињен архиепископу) се није могао позивати на суд без *краљевског печата*, који у конкретном случају има снагу јавне вере.⁷⁶ Уколико се странка не одазове на позив, плаћала је казну – печат.⁷⁷

Жичком и студеничком властелинству, односно убикацији њихових прилога посвећене су појединачне расправе, а одређени аспекти теме захватани су у оквиру специјалистичких студија. Хронолошка блискост у погледу њиховог формирања, уређења и организације, ангажованост Саве Немањића на овом послу, наметнула је потребу компаративне анализе њихових просторних структура. Она потврђује већ уочену чињеницу, да се од времена Стефана Немање и Саве Немањића, може говорити о одређеном концепту територијалног груписања дарованих прилога од стране српских средњовековних владара манастирима – насеља, обрадивих и необрадивих површина. Наречени манастири имали су прилоге који су их непосредно окруживали, чинећи њихово језгро. На то упућује историјско-географска анализа и убикација топонима. За време њихових наследника, то је било уобичајена пракса приликом даривања манастира и формирања властелинстава. У манастирским даровницама, краљ Милутин, Стефан Дечански, цар Душан и потоњи владари, детаљно наводе заједничке међе групе прилога који окружују манастир, односно појединачних дарова који чине језро властелинства. Економски разлози наметнули су потребу даривања поседа у удаљеним жупама, земљама и областима. Геофизичке карактеристике простора, врста и карактер дарова, утицали су на развој главних грана привреде – земљорадњу и сточарство, док је зависно становништво према Закону Св. Симеона и Св. Саве активно учествовало у овим пословима. Током историје, студенички и жички поседи су увећавани и смањивани, као што је то био случај и са другим средњовековним властелинствима.

Извори и литература

Архиепископ Данило II (1988): *Животи краљева и архиепископа српских-Службе*, припремили Гордон Мак Данијел и Дамњан Петровић, данашња језичка варијанта Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић и Дамјан Петровић. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Благојевић, Милош (1966): „Планине и пашњаци у средњовековној Србији (XIII-XIV век)“, *Историјски гласник*, 2-3, 68-84.

Благојевић, Милош (2004): *Закон светог Симеона и светог Саве, у Немањићи и Лазаревићи*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 191-246.

Благојевић, Милош (2007): *Земљораднички закон: средњовековни рукопис*. Београд: САНУ.

Божанић, Снежана (2006): *Ибарско језгро Светостефанског властелинства*. Нови Сад - Сремска Митровица: Филозофски факултет Нови Сад, ИА „Срем“.

Божанић, Снежана (2010): „Српско средњовековно властелинство: микротопонимија простора“, *Истраживања*, 21, 105-116.

---

75 Зборник 2011, № 15, 19-20, стр. 95; ЛССВ, 60-62 (Н. Ф. Павковић); Тарановски 2004, 438.

76 Зборник 2011, № 15, 21, стр. 95; Тарановски 2004, 571; ЛССВ, 512.

77 ЛССВ 1999, 512; Зборник 2011, № 14, 24, стр. 92; № 15, 21, стр. 95.

Божанић, Снежана (2013): *ЧУВАЊЕ ПРОСТОРА: међе, границе и разграничења у српској држави од 13. до 15. века*. Нови Сад: Филозофски факултет Универитета у Новом Саду.

Васовић, Милорад (1996): *Географија слива Студенице*. Београд: Друштво уметника Стари град, Библиотека Стари Влах.

Грујић, Радослав (1925): „Властелинство светог Ђорђа код Скопља од XI-XV века“, *Гласник СНД*, I-1, 45–75.

Грујић, Радослав (1932): „Епархијска властелинства у средњовековној Србији“, *Богословље*, VII-2, 93-142.

Доментијан (1988): *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона*, приредила Радмила Маринковић. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Живојиновић, Мирјана (1988): *Историја Хиландара I, Од оснивања манастира 1198. до 1335. године*. Београд: Просвета.

Зборник (2011): *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника 1186–1321. године*, приредили Владимир Мошин, Сима Ћирковић, Душан Синдик. Београд: Историјски институт.

Илић, М. Радомир (1903): „О љубићским селима“, СЕЗ, књ. V, *Насеља*, књ. II.

Јанковић, Милица (1986): „Затворене археолошке целине манастира Студенице“, *Саопштења*, 18, 7-20.

Јанковић, Милица (1990): „Преднемањински период у манастиру Студеници“, *Гласник Српског археолошког друштва*, 6, 145-150.

Јиречек, Константин (1952). *Историја Срба II*. Београд: Научна књига.

Караџић С. Вук (1898³): *Српски рјечник иступачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Биоград: Штампарија Краљевине Србије.

Кашић, Душан (1986): Студеница кроз векове, у Зборник радова: *Осам векова Студенице*. Београд: Издање Светог Архијерејског Синода СПЦ, 13-32.

ЛССВ (1999): *Лексикон српског средњег века*, приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић. Београд: Knowledge.

Лутовац, Милосав (1933): *Сточарство на североисточним Проклетијама*. Београд: Посебно издање Географског друштва.

Маџурајић, Владимир (1975). *Prinosi za pravno-povijesni rječnik II*. Zagreb: JAZU.

Малеш, Бранимир (1928). *Жича, пабирци о манастиру, народу и околини*. Београд: Штампарија Драг. Грегорића.

Мандић, Светислав (1966): *Богородичина црква у Студеници*. Београд: Издавачки завод Југославије.

Marković, Jovan (1990²): *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*. Sarajevo: Svjetlost.

Мишић, Синиша (1995): „Лов у средњовековној Србији“, *Историјски гласник*, 1-2, 51-66.

Мишић, Синиша (1998): Историјска географија у житијима Светог Саве и Светог Симеона, у *Међународни научни скуп – Свети Сава у српској историји и традицији*. Београд: САНУ, 93-104.

Мишић, Синиша (2004): „Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару о спору око међа Крушевске метохије“, *Стари српски архив*, 3, 3-18.

Мишић, Синиша (2006): „Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског манастиру Хиландару“, *Стари српски архив*, 5, 65-81.

Мишић, Синиша (2017): Град и жупа у средњовековној Србији, у *Село Балкана. Континуитети и промене кроз историју*. Београд, Сирогојно: Историјски институт, Музеј на отвореном „Старо Село“, 23-33.

Мишић, Синиша; Радић, Радивоје (2017): *Србија 1217.: настанак краљевине*. Београд Еволута.

Мишић, Синиша; Суботин-Голубовић, Татјана (2003): *Светоарханђеловска хрисовуља*. Београд: Историјски институт, извори за историју српског народа.

Мојсиловић, Светлана (1981): „Просторна структура манастира средњовековне Србије“, *Саопштења*, 9, 7-45.

Николић, Владимир (1896). *Жича и Студеница, путописна црта из Србије*. Земун: Издање Штампариие Симе Пајића.

Новаковић, Стојан (1912): *Законски споменици српских држава средњег века*. Београд: СКА.

Павловић, Добросав (1986): „У овом пустом крају беше ловиште зверова“. Зборник радова: *Осам векова Студенице*. Београд: Издање Светог Архиепископског Синода СПЦ, 329-335.

Петровић, Миодраг (1998): Архимандритско достојанство Светога Саве, у *Међународни научни скуп – Свети Сава у српској историји и традицији*. Београд: САНУ, 39-50.

Поповић, Светлана (1993): *Крст у кругу: архитектура манастира у средњовековној Србији*. Београд: Републички завод за заштиту споменика, Просвета.

Пурковић, Миодраг 1939–1940 (1940): „Попис села у средњовековној Србији“, *Годишњак СФФ*, IV/2, 53-160.

Свети Сава (2008): *Сабрани списи*, приредио Димитрије Богдановић. Београд: Просвета.

Симић, Василије (1956): „Резање мермера у Студеници и Чемерном“, *Гласник ЕМ у Београду*, XIX, 273-289.

Стефан Првовенчани (2017): *Сабрана дела*, предговор, превод дела и коментари Љиљана Јухас Георгиевска, издање на старословенском Томислав Јовановић. Београд, Краљево: Српска књижевна задруга, Народна библиотека.

Тарановски, Теодор (2004): *Историја српског права у Немањинској држави*. Београд: Лирика.

Теодосије (1988): *Житија*, приредио Димитрије Богдановић. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Ђирковић, Сима (1974): „Студеничка повеља и студеничко властелинство“, *Зборник ФФ у Београду*, XII-1, 311-319.

Филиповић, Миленко (1963): Структура и организација средњовековних катуна, у *Симпозијум о средњовековном катуну одржан 24. и 25. новембра 1961. године*, Сарајево: Научно друштво СР Босне и Херцеговине, 45-114.

Шафарик, Јанко (1862). „Хрисовуља цара Стефана Душана којом оснива манастир Св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348?“, *Гласник ДСС*, XV, 264-283.

Шкриванић, Гавро 1952-1953 (1954): „Жичко епархијско властелинство“, *Историјски часопис*, IV, 147-172.

Шкриванић, Гавро (1967): „Студеничко властелинство (1183-1190)“, *Богословље*, 1-2, 9-19.

Шкриванић, Гавро (1974). *Путеви у средњовековној Србији*. Београд: Новинско-издавачко предузеће „Туристичка штампа“.

Snežana Božanić

THE CONCEPT OF MEDIEVAL SPACE AND HUMAN LIFE: ABOUT SEIGNIORIES OF ŽIČA AND STUDENICA AT THE TIME OF SAVA NEMANJIĆ

The primary geomorphological and geological factors - hydrological and orographic (relief characteristics) influenced, among others, the selection of the location for the construction of Studenica and Žiča. From the time of the formation of the estate of Žiča, one can speak of a certain concept of territorial grouping of donated contributions by Serbian medieval rulers to monasteries - settlements, arable and non-arable surfaces. It is quite certain that the Studenica Monastery had its estates in the immediate vicinity, but also in remote areas. The geophysical space characteristics have influenced the occupation of people, the development of farming and livestock farming in these areas.